

ISSN 0350–185x, LXIX (2013)
UDK: 811.163.41'282(06) ; 811..16/.17(06)
ID: 199304716
DOI: 10.2298/JF11369367M
Примљено: 4. априла 2013.
Прихваћено: 5. априла 2013.
Прегледни научни рад

СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ*
Институт за српски језик САНУ, Београд
Универзитет у Нишу, Филозофски факултет

ОПШТЕСЛОВЕНСКИ ЛИНГВИСТИЧКИ АТЛАС И УЧЕШЋЕ СРПСКИХ ДИЈАЛЕКТОЛОГА – ЕНТУЗИЈАЗАМ НЕ МАЊИ ОД ЗНАЊА**

У раду је дат преглед петодеценијског рада српских дијалектолога на *Опшћесловенском лингвистичком атласу* (ОЛА) – досад највећем и најсвеобухватнијем лингвистичком научном подухвату у словенском свету. Послови на домаћем сектору овог лингвогеографског пројекта одвијају се у оквиру Међуакадемијског одбора за дијалектолошке атласе при САНУ. Рад на пројекту ОЛА састоји се из више сегмената: сакупљање дијалекатске грађе и њена обрада, израда карата и пратећих материјала, учешће на домаћим радним састанцима, као и на међународним радним и пленарним заседањима. Предочене су и обавезе које у садашњем тренутку стоје пред Српском националном комисијом за ОЛА, као и проблеми са којима се домаћа комисија суочава у извршавању тих обавеза.

Кључне речи: Опшћесловенски лингвистички атлас, српска дијалектологија, мрежа пунктова, фонетско-граматички и лексичко-творбени томови ОЛА, заседања МК ОЛА.

Најмање три разлога постоје због којих се аутор овога текста одлучио за овакву прегледну тему. Најпре, то је изванредно значајан јубилеј *Јужнословенског филолога* – навршена стота годишњица од изласка његовог првог броја. Потом, прошло је педесет и пет година од одлуке донете на IV међународном конгресу слависта, одржаном у Москви септембра 1958. године, да се започне са радом на *Опшћесловенском лингвистичком атласу*, а двадесет пет

* sofija.miloradovic@sanu.ac.rs

** Овај рад је резултат истраживања на пројекту 178020: *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

година откако су у Москви и Београду 1988. године објављени први томови двеју серија Атласа – лексичко-творбени том *Животный мир* и фонетски том *Рефлексы *ѣ*. И, при свему томе, међу оснивачима *Ойшійесловенског лингвистичког атласа*, уз Р. И. Аванесова и С. Б. Бернштејна из Москве, В. Дорошевског и З. Штибера из Варшаве, уз Б. Хавранека из Прага и С. Стојкова из Софије, стајао је и Александар Белић, који је управо далеке 1913. године, заједно са Љубомиром Стојановићем, покренуо часопис Јужнословенски филолог, а потом га од његове друге књиге, изашле 1921. године, уређивао заједно са Уређивачким одбором све до 1959–60. године, када је изашла његова XXIV књига.

I

„Стицајем околности српски дијалектолози су у другој половини двадесетог века конкретне резултате у области лингвистичке географије остварили радећи углавном на међународним пројектима“ (РЕМЕТИЋ 1997: 120), а вероватно најважнији међу њима, онај у који су домаћи дијалектолози уложили највише знања и ентузијазма јесте *Ойшійесловенски лингвистички атлас*, без икакве двојбе – досад највећи и најсвеобухватнији лингвистички научни подухват у словенском свету. Р. И. Аванесов ће 1980. године, у једноме допису упућеном московском издавачу „Наука“, поменути *Атлас* као труд уникатан у историји славистике и лингвистике у целини, подржан од стране Унеска. Или пак, како је то у обраћању Савету академија наука и уметности СФРЈ записао 19. јануара 1967. године проф. др Ј. Вуковић, тада организациони секретар Југословенског комитета за дијалектолошке атласе, *Ойшійесловенски лингвистички атлас* треба да представља „огромну научну грађевину“.

Израда лингвистичких атласа, као што је познато, представља највиши дomet лингвогеографије. Велики општи значај графичког представљања језичких вредности бива недвосмислено јасан, једнако као и многострука примена језичких атласа. У њима се налази преваходно лексика традиционалне материјалне и духовне, али и социјалне културе појединих народа. Они су својеврсна језичка слика света, у великој мери потпуна и изузетно погодна за упоредни преглед. „Науци су потребне три врсте великих, исцрпних радова: опсежне монографије о граматичком систему у говору неког места или краја, систематски речници сваког дијалекатског типа и дијалекатски атласи који ће приказати како појаве варирају у

простору. (...) А управо то треће, дијалекатски атласи, треба да крунише целокупан посао и да му да ону неопходну географску перспективу иза које се назире и историјска кретања. Савремена дијалектологија у свету не без разлога сматра језичке атласе својим централним инструментом; они данас спадају у ризницу фундаменталних тековина културе цивилизованих народа“ (Ивић 1990: 209–210). Лингвистички атласи могу бити национални, регионални, а могу бити и резултат мегапројеката, тј. међународне сарадње научника из већег броја земаља. За разлику од националних атласа, који кориснику предочавају дијалекатске разлике у оквиру једног језика, управо због тога што су оне од значаја за дати национални језик, у оквиру *Европског лингвистичког атласа* или *Ойшійесловенског лингвистичког атласа* картографишу се разлике у оквиру целе индоевропске групе или словенске породице језика. Тако, *Ойшійесловенски лингвистички атлас* за предмет свога истраживања има породицу сродних језика, а не неки појединачни словенски језик, при чему се картографише све оно што је од значаја на општесловенском нивоу. То је највећи свесловенски пројекат, који пружа могућност да сваки словенски језик, тј. народне говоре који припадају сваком појединачном словенском језику, осмотримо као део једне веће целине – словенског језичког простора.¹

Рад на *Ойшійесловенском лингвистичком атласу* (у даљем тексту – ОЛА) отпочео је на основу одлуке IV међународног конгреса слависта, одржаног 1958. године у Москви. Најпре је при Међународном комитету слависта оформљена Комисија за ОЛА, која је потом основала међународну радну групу. Комисију за ОЛА сачињавали су тада најугледнији слависти из неколико словенских земаља; оснивачи ОЛА били су – и то овим редом наведено – Р. И. Аванесов (Москва), А. Белић (Београд), С. Б. Бернштејн (Москва), Б. Хавранек (Праг), В. Дорошевски (Варшава), С. Стојков (Софија), З. Штибер (Варшава). У петнаесточланом Редакционом колегијуму Упитника за ОЛА (*Вопросник Общеславянског лингвистичког атласа*), изабраном у Пољској 1963. године, били су и П. Ивић и Б.

¹ Заинтересовани могу посетити интернет страницу *Ойшійесловенског лингвистичког атласа*: <http://slavatlas.org>. Тамо се, поред описа пројекта (насловна страна), могу наћи и следеће веб-странице: *Географија* – мрежа насељених пунктова, *Публикације* – штампани и онлајн материјали, *Догађања* – заседања Међународне комисије (ту су постављени и текстови протокола са заседања), *In memoriam*, *Галерија* – фотографије са појединих заседања, и *Базе јодајака* – дијалекатски материјали.

Видоески, који су активно учествовали и у раду на сачињавању публикације *Общеславянский лингвистический атлас. Вступительный выпуск: Общие принципы. Справочные материалы.*

Упитник за ОЛА сачињен је 1965. године и садржи 3.454 питања којима су обухваћени сви језички нивои – од прозодије до синтаксе, а мрежа истраживаних пунктова обухвата 853 насеља у свим словенским земљама, али – у невеликом броју – и на њима суседним државним територијама. У оквиру упитника постоје питања тзв. гушће мреже и тзв. ретке мреже (свако четврто насеље гушће мреже), при чему ових првих има безмало три хиљаде, док других има свега неколико стотина. У изради ОЛА данас учествују академије наука из дванаест словенских земаља и, као тринаести, Српски институт из Будишина (Бауцен) у Немачкој, те исто толико националних комисија: Бугарска, Белорусија, Босна и Херцеговина, Македонија, Пољска, Русија, Словачка, Словенија, Србија, Украјина, Хрватска, Чешка и Лужички Срби. Тимски, колективни рад има одређене мане, а неусклађености у интерпретацији материјала и увек могући неспоразуми који рад успоравају бивали су неминовно умножени услед распада трију државних заједница – СССР-а, Чехословачке и СФРЈ, што је собом донело и велике финансијске потешкоће у реализацији и иначе скупог подухвата.

Колектив ОЛА преузео је на себе обавезу да прикупи теренску грађу која би омогућила решавање двају различитих проблема – историјско-упоредног и синхроно-типолошког. Типолошки проблем постаје важан задатак за ОЛА, значајан за све нивое језичког система, јер Атлас обухвата целу породицу блискосродних језика, који су пак знатно различити по својој структури.

Опшћесловенски лингвистички атлас припрема се у две серије – фонетско-граматичкој (фонетика и фонологија, морфологија, синтакса) и лексичко-творбеној (лексика, творба, семантика). Досадашњи томови тих серија садрже фонетске и лексичке карте, а у будућности се предвиђа и израда морфолошких, синтаксичких и семантичких карата. И управо сходно двома поменутих серијама Атласа, колектив ОЛА ради у оквиру двеју комисија – фонетско-граматичке и лексичко-творбене. Такође, организациона структура ОЛА обухвата и Поткомисију за уопштавајућу транскрипцију. Та поткомисија припрема, на основу морфонолошке анализе материјала, уопштавајуће легенде за лексичко-творбене карте. Пре неколико година отпочела је са радом и Поткомисија за компјутеризацију, у чијој је надлежности припрема електронске верзије Атласа.

Након и за југословенске слависте обавезујуће одлуке да се приступи изради *Ойшїєсловенског лингвистїчког атласа*, донете 1958. на IV међународном славистичком конгресу у Москви, основан је године 1959. Југословенски комитет за дијалектолошке атласе, касније реорганизован и преименован у Међуакадемијски одбор за дијалектолошке атласе (на старању Одељења језика и књижевности САНУ), у оквиру кога ће се у потоњим деценијама одвијати рад на југословенском сектору трију великих међународних пројеката: *Европски лингвистїчки атлас*, *Ойшїєсловенски лингвистїчки атлас* и *Ойшїекарпатајски дијалектолошки атлас*, и на националном пројекту под називом *Српски дијалектолошки атлас* (раније *Српскохрватски / Хрватскосрпски дијалектолошки атлас*). Председник Одбора је до 1999. године био академик Павле Ивић, потом академик Александар Младеновић, а од 2010. године на том месту је академик Александар Лома.

Ради ефикаснијег обављања послова на наведеним пројектима, при Одбору су својевремено основане комисије. Комисију за ОЛА данас чине следећи стручњаци: Драгољуб Петровић (Нови Сад), Мато Пижурица (Нови Сад), Слободан Реметић (Београд), Недељко Богдановић (Ниш), Софија Милорадовић (Београд), Гордана Драгин (Нови Сад) и Жарко Бошњаковић (Нови Сад). У оквиру међународних радних састанака, условно узев, након 2000. године у лексичкој секцији налазили су се М. Пижурица и С. Реметић, а у фонетској секцији – Д. Петровић, С. Милорадовић, Ж. Бошњаковић и Г. Драгин. Годинама је представник ЦАНУ у раду на ОЛА био Драго Ћупић, који је био и дугогодишњи директор Института за српски језик САНУ, те је на Атласу радио заједно са својим колегама из београдског и новосадског центра. Такође, Асим Пецо и Драган Вујичић били су у време постојања државне заједнице СФРЈ представници АНУБиХ у ОЛА,² да би се на седници Међуакадемијског одбора за дијалектолошке атласе при САНУ, одржаној у Београду 25. децембра 1992. године, академик А. Пецо и др Д. Вујичић захвалили председнику Одбора, академику Павлу Ивићу, и Српској академији наука на могућности да и даље сарађују на заједничким пословима, док се академик Ивић њима захвалио на спремности да помогну у даљем раду на пројектима Одбора.

Током претходних пет деценија, југословенски дијалектолози, па једнако и српски, радили су на најмање два лингвогеографска

² Године 1979. усвојен је предлог да уместо пок. Ј. Вуковића представник Босне и Херцеговине буде Д. Вујичић, већ дуже активан у раду на ОЛА.

„колосека“ – на међународним и на националним лингвистичким атласима, уз готово редовне текуће проблеме кадровске и финансијске природе. Свакако, многа важна питања, на пример – она везана „за диференцијацију у словенском језичком свету као целини“, била су сувишна када је требало сачињавати упитнике за атласе појединих језика, а тако и обрнуто: тек су се понеки подаци сакупљени на домаћем терену могли искористити као подаци неопходни за слање у централну ОЛА картотеку. Такође, мрежа пунктова начињена за потребе *Ойшійсловенског лингвистичког атласа*, а поготово за *Евројски лингвистички атлас*, превише је била ретка за представљање свих значајнијих појава у нашим народним говорима. И, дакле, тај окаснели почетак рада на дијалектолошким атласима „обележен је, опет, једном специфичном инверзијом у редоследу потеза: пре и самог планирања рада на атласу својих дијалеката Срби (као и Хрвати и Македонци) су се укључили у један велики међународни, дотад највећи пројекат у области лингвистичке географије у свету“ (РЕМЕТИЋ 1997: 116). Главни задатак – израда и објављивање атласа „трију југословенских језика“ (српскохрватског, словеначког и македонског) – ипак је морао бити скрајнут, јер ни стручњака ни средстава за два велика паралелна подухвата није било, не рачунајући још и доцније укључивање у рад на *Евројском лингвистичком атласу* и на *Ойшійекарійајском дијалектолошком атласу*. Теренско испитивање за ОЛА завршено је у Југославији пре више од тридесет пет година (око 1975), а многи национални атласи остали су у великом заостатку до данашњих дана. Бројни и веома комплексни задаци на међународном плану израде лингвистичких атласа, постављени пред ипак веома ограничен број за ове послове заинтересованих и стручно оспособљених домаћих дијалектолога, којима притом рад на атласима углавном није био „главни научни задатак“, узели су свој данак. Као и када је реч о много чему другом у лингвистичким и филолошким пословима, П. Ивић је добро предвидео да је за рад на домаћим атласима потребан „нов кадар дијалектолога, знатно бројнији од поколења које је за последњих четврт века носило главни терет посла и које се ближи завршним етапама своје активности“ (ИВИЋ 1991: 65–66), али је и скренуо пажњу на неопходност озбиљног менторског рада са генерацијама које долазе.

И тако, у пет протеклих десетлећа – „национални и научни значај који нам је доносило исцртавање географије релевантних српских дијалекатских појава на картама ОЛА приморао је домаће лингвисте да првенство дају изради словенскога атласа“ (СТАНКОВИЋ 2008:

45). Као својеврстан мини омаж екипи врских стручњака који су у бившој Југославији, кроз више деценија, носили бројна и озбиљна задужења, везана пре свега – када је о лингвистичкој географији реч – за рад на *Ойшійесловенском лингвистичком айласу*, поменућу овом приликом имена најугледнијих међу њима, од којих је већина већ настањена у нашем сећању: Тине Логар из Словеније, Далибор Брозовић, Божидар Финка и Антун Шојат из Хрватске, Јован Вуковић, Асим Пецо и Драгомир Вујичић из Босне и Херцеговине, Лука Вујовић и Драго Ћупић из Црне Горе, Божидар Видоески и Зузана Тополињска из Македоније. Надаље бих управо желела да представим немали допринос српских дијалектолога из двају универзитетских центара – београдског и новосадског, а касније и нишког, који су под руководством Павла Ивића и под окриљем САНУ отпочели рад на пројекту *Ойшійесловенског лингвистичког айласа*, истрајавши на њему – уз све „екстралингвистичке“ препреке које им *на њуи* беху – до данашњих дана. Тада када се почињало, па и много година доцније, графичка реализација лингвистичке карте подразумевала је само графитну оловку и тзв. лињејку, војни лењир са барем трима геометријским фигурама у различитим величинама, да би се најпре стигло до појединачних довијања при „тачкању“ карте у програмира Corel Draw или Photoshop, а потом, у неколико последњих година, и до усавршене верзије тзв. MAPola, компјутерског програма за израду лингвистичких карата.

Рад на пројекту ОЛА састојао се из више сегмената: сакупљање дијалекатске грађе и њена обрада, израда карата и пратећих материјала, превасходно коментара – као изузетно синтетичке форме уочених и представљених на карти језичких проблема, учешће на домаћим радним састанцима, на међународним радним и пленарним заседањима, где је требало учествовати у дискусијама везаним за ауторске карте и општелингвистичке проблеме који су настајали током картографисања, као и организовање тих заседања када би то долазило на ред, и по тим сегментима ће рад на овоме пројекту, у основним цртама и према најзначајнијим моментима, бити овде и представљен.

II

У мрежи *Ойшійесловенског лингвистичког айласа* налази се двадесет и један пункт са територије Републике Србије, а „покривене“ су све српске дијалекатске формације. Осим тога, српски језик

је заступљен и са два пункта у Румунији (Клокотич³ и Свиница) и са једним пунктом у Мађарској (Ловра).

На територији Републике Србије данас имамо, дакле, двадесет један пункт ОЛА (2000. г. са ознаком СРЈ – РС), а будући да Црна Гора још увек није послала своје представнике у Међународну комисију за ОЛА, из архиве Одбора достављају се подаци и за седам пунктова са територије Црне Горе (2000. г. са ознаком СРЈ – РЦГ):

пп. 53–55, 62–64, 67–70, 78–88: Сивац, Јазак, Башаид, Осладић, Неменикуће, Уљма, Крива Ријека, Паковраће, Глибовац, Кула, Тријебине, Тучеп, Србовац, Дренча, Велика Крушевица, Буковац, Ораховац, Пљачковица, Доњи Душник, Кална, Јасеница;

пп. 71–77: Радовићи, Режевићи, Горана, Његуши, Голубовци, Требаљево, Анцелат.

Да би се стекла барем оквирна слика о количини посла везаног за припрему материјала на основу кога се израђују карте за ОЛА, предочићу овде податке везане само за фонетске и лексичке томове који су објављени након 2000. године. Тако је само за израду индекса за лексеме које ће бити картографисане, дакле – не рачунајући припрему некартографисаног материјала, наш тим требало да испише и пренесе у електронску форму, уз поштовање принципа ОЛА фонетске транскрипције, те да провери и прокоментарише преко 17.000 облика за преко 550 питања-лексема из тридесет једног пункта. На пример, Д. Петровић, С. Реметић и С. Милорадовић су само у 2007. години припремили 66 индекса за бугарски лексички том *Родбински односи*, односно – 2.046 података, 50 индекса за словачки морфолошки том, тј. 1.550 података, и 33 индекса за белоруски **а* том, односно – 1.023 податка; дакле, преко 4.500 дијалекатских ликова тражених лексема.

Мешање политике у лингвистичке послове довело је, између осталог, до тога да се Бугарска, због непризнавања македонског језика, повуче из рада на сва три помињана међународна лингвогеографска пројекта (званично, 1984. године). Очигледна је штета која је настала и по међународне научне пројекте и по саму заједницу која се из таквих послова искључила. На срећу, бугарски дијалектолози су се 2005. године изнова укључили у ове заједничке послове. Проблем

³ У фонетским томовима објављеним од 2006. године до данас и у лексичким томовима објављеним од 2007. године до данас, Клокотич се у списку пунктова даје латиничном графицијом, те са назвањем *Румуњска* као са именом државе на чијој се територији налази, док се Свиница наводи ћирилицом и уз њу стоји државно име *Румунија*.

који је разматран у оквиру рада на ОЛА, али и на седницама Издавачког комитета Атласа европских језика, јесте проблем разврставања пунктова у односу на новонастале језике након распада некадашње државне заједнице Југославије. Тако је на трима годишњим заседањима ОЛА – у Струги, Будишину и Сарајеву покренута расправа о истим проблемима. Закључено је да не треба мешати социолингвистички и дијалектолошки ниво рада, и поред покушаја да се аспекти осматрања замене, као и да не треба мењати принципе на којима су пројекти засновани, јер је реч о вишедеценијском међународном научном пројекту, чији се резултати рада већ поодавно публикују, па би било упутно држати се израније утврђених принципа, оних који су постављени у темеље ових послова, и то од стране најзначајнијих имена индоевропеистике и славистике. Договорено је, такође, да се у списку истраживаних пунктова сваки од њих нађе под именом државе којој припада, тако да не изостаје потребна информација. Међутим, државне границе по правилу нису и никада неће моћи бити и границе појединих дијалеката, а убицирање одређених језичких датости не значи и претендовање на нечију територију, уколико није реч о „извртању“ научних чињеница да би се тиме поткрепиле неке тежње друге врсте.

III

Први том Фонетско-граматичке серије *Ойшијесловенског лингвистичког атласа – Рефлекси *ѣ* објављен је у Београду 1988. године (гл. и одг. редактори: Б. Видоески и П. Ивић), а 2003. године је САНУ била суиздавач Македонској академији наука и уметности за 46 том – *Рефлекси *ѡ, *ѡ. Вторичные гласные*, објављен у Скопљу (гл. и одг. редактори: З. Тополињска, Д. Петровић). Приликом расподеле преосталих томова лексичко-творбене серије по националним комисијама додељен нам је том *Пастушество и горное овцеводство* (2016), с освртом на чињеницу да неколико чланова нашег тима (Д. Петровић, М. Пижурица, С. Реметић) има богато искуство у изради *Ойшијекарѡајског дијалекѡолошког атласа*. Домаћи састанци одржавани поводом припреме поменутих двају томова за издавање имали су на дневном реду следеће тачке: утврђивање концепције тома који се издаје (инвентар, редослед карата и некартографисаног материјала), преглед свих теренских записа, легенди и коментара, срањивање података у сводним индексима и на картама, сачињавање и редиговање уводних текстова, дискусију о тзв.

критичком апарату тома (списак пунктова, сводна легенда, јер је у питању фонетски том, фонетска транскрипција), дефинитивну ревизију текста и компјутерске верзије карата. Разнородни проблеми најчешће су проистицали из различитог интерпретирања истих појава на појединачним картама, у коментарима.

У досад објављених осам фонетских и седам лексичких томова ОЛА, дијалектолози из три поменута центра у Србији аутори су или коаутори чак 82 карте, које ће надаље бити поменуте по томовима и по ауторима. Многе од урађених карата још увек чекају на објављивање, јер је у питању замашан и скуп дугорочан пројекат. Треба истаћи и чињеницу да је П. Ивић бивао ангажован на изради морфонолошких транскрипција, на сачињавању концепције одређених томова, те при њиховој завршној редакцији. Такође, у првом, 2а и 2б фонетском тому налазе се три сводне карте (у свакоме од ових томова их има по пет) које је П. Ивић урадио у коауторству са Т. Логаром: *Влияние вокального количества на рефлексy *ě*, *Влияние вокального количества на рефлексy *ę* и *Влияние вокального количества на рефлексy *ǫ*. Научне лингвистичке карте, поготово оне проблемски компликованије и тзв. сводне, раде се у коауторству (у питању су најчешће два, ређе три коаутора).

У осам фонетских томова налази се 56 карата аутора из Србије.

*Рефлексy *ě* (Београд, 1988) – први том

Укупно 65 карата, од чега 5 карата наших аутора: Д. Петровић – пет карата (три карте у коауторству са Т. Логаром, једна у коауторству са М. Пижурцом), М. Пижурица – једна карта (у коауторству са Д. Петровићем).

*Рефлексy *ę* (Москва, 1990) – 2а том

Укупно 41 карта, од чега су 3 карте наших аутора: П. Ивић – једна карта (у коауторству са Т. Логаром), Д. Петровић – две карте (једна у коауторству са М. Пижурцом), М. Пижурица – једна карта (у коауторству са Д. Петровићем).

*Рефлексy *ǫ* (Вроцлав / Варшава / Краков, 1990) – 2б том

Укупно 39 карата, од чега 4 карте наших аутора: Д. Петровић – три карте, С. Реметић – једна карта (у коауторству са К. Пеевим).

*Рефлексy *ьr, *ьr, *ьl, *ьl* (Варшава, 1994) – трећи том

Укупно 54 карте (38 карата *ьr, *ьr и 16 карата *ьl, *ьl), од чега су 4 карте наших аутора: Д. Петровић – две карте (у коауторству са Ж. Бошњаковићем и Г. Драгин), Ж. Бошњаковић – једна карта (у ко-

ауторству са Д. Петровићем), Г. Драгин – једна карта (у коауторству са Д. Петровићем), М. Пижурица – једна карта, С. Реметић – једна карта.

*Рефлексы *ъ, *ь* (Загреб, 2006) – 4а том

Укупно 61 карта, од чега 14 карата наших аутора: С. Реметић – пет карата (три у коауторству са Б. Видоеским и З. Тополињском, једна у коауторству са Д. Петровићем, једна у коауторству са Н. Богдановићем и Д. Брозовићем), М. Пижурица – три карте (једна у коауторству са Т. Токарем, једна у коауторству са Д. Петровићем), Д. Петровић – пет карата (две у коауторству са Љ. Зелепукином, једна у коауторству са С. Реметићем, једна у коауторству са М. Пижурицом), Г. Драгин и Ж. Бошњаковић – две коауторске карте, Н. Богдановић – једна карта (у коауторству са С. Реметићем и Д. Брозовићем).

*Рефлексы *ъ, *ь. Вјоричные гласные* (Скопље, 2003) – 4б том

Укупно 53 карте, од чега 16 карата наших аутора: П. Ивић – две карте (обе у коауторству са С. Реметићем),⁴ Д. Петровић – пет карата (једна у коауторству са Л. Зелепукином), С. Реметић – пет карата (четири у коауторству са П. Ивићем, Н. Богдановићем, Ј. В. Закревском), М. Пижурица – три карте (једна у коауторству са Д. Вујичићем), С. Ракић (Милорадовић) – једна карта, Г. Драгин – две карте (једна у коауторству са З. Тополињском), Ж. Бошњаковић – једна карта.

*Рефлексы *о* (Москва, 2008) – пети том

Укупно 52 карте, од чега 4 карте наших аутора: Д. Петровић – једна карта (у коауторству са Г. Драгин), Г. Драгин – једна карта (у коауторству са Д. Петровићем), С. Милорадовић – једна карта, М. Пижурица – једна карта (у коауторству са Б. Финком), С. Реметић – једна карта.

*Рефлексы *е* (Москва, 2011) – шести том

Укупно 70 карата, а 6 карата наших аутора: С. Реметић – две карте, Д. Петровић – једна карта, М. Пижурица и С. Милорадовић – једна карта у коауторству, Ж. Бошњаковић – једна карта, Г. Драгин – једна карта.

У седам лексичких томова налази се 26 карата аутора из Србије.

⁴ На свакој карти су као други или трећи коаутор били потписани колега или колегиница из Македоније који су цртали карту.

Животный мир (Москва, 1988) – први том

Због послова на првом фонетском тому, све снаге су биле усмерене у том правцу, те су од свих југословенских дијалектолога само Д. Вујичић и Д. Брозовић имали три карте у првом лексичком тому ОЛА, који је иначе садржао 48 карата.

Животноводство (Варшава, 2000) – други том

Укупно 77 карата, од чега су 4 карте наших аутора: С. Реметић – четири карте.

Растительный мир (Минск, 2000) – трећи том

Укупно 57 карата, од чега је 6 карата наших аутора: М. Пижурица – две карте (једна у коауторству са Д. Вујичићем, једна у коауторству са Д. Ђупићем), С. Реметић – четири карте (једна у коауторству са Ј. Баотићем, једна у коауторству са Г. У. Арашонкавом, Ф. Д. Климчуком, А. А. Кривицким и Т. М. Труханом).

Сельское хозяйство (Братислава, 2012) – четврти том

Укупно 106 карата, од којих су неке уопштавајуће творбене или номинационе, или пак оне на којима су представљене позајмљенице из несловенских језика, а 5 карата потписали су наши аутори: С. Реметић – три карте, М. Пижурица – две карте (једна у коауторству са Д. Петровићем), Д. Петровић – једна карта (у коауторству са М. Пижурицом).

Домашнее хозяйство и приготовление пищи (Москва, 2007) – шести том

Укупно 78 карата, међу којима има и уопштавајућих творбених, номинационих, мотивационих, као и оних на којима су представљене позајмљенице из несловенских језика, а 3 карте израдили су наши аутори: Д. Петровић и Г. Драгин – једна коауторска карта, Ж. Бошњаковић – једна карта, С. Реметић – једна карта.

Профессии и общественная жизнь (Варшава, 2003) – осми том

Укупно 67 карата, од чега су 3 карте наших аутора: Н. Богдановић и С. Реметић – једна коауторска карта, Г. Драгин и Д. Петровић – једна коауторска карта, М. Пижурица – једна карта.

Человек (Краков, 2009) – девети том

Укупно 78 карата, од чега је 5 карата наших аутора: С. Реметић – једна карта (у коауторству са Ј. Сјатковским), С. Милорадовић – једна карта (у коауторству са Ј. Сјатковским), М. Пижурица – једна карта (у коауторству са Ј. Сјатковским), Г. Драгин – једна карта (у

коауторству са И. Долињским), Ж. Бошњаковић – једна карта (у коауторству са И. Долињским).

Треба напоменути да се за потребе појединачних фонетских томова ОЛА у оквиру фонетско-граматичке секције израђује и разрађује тзв. уопштавајућа легенда за карте целе серије, која садржи симболе / ознаке за вокалски део картографисаних рефлекса. У оквиру лексичко-творбене секције утврђују се само опште смернице рада на лексичким томовима, а најважније је указивање на етимон. Међутим, и код израде лексичких карата, поготово код оних које су у некој врсти ближе везе, треба водити рачуна, колико је то могуће, о унификацији знакова одговарајућег типа. Такође, треба водити рачуна о уважавању хијерархије језичких проблема приликом њиховог представљања на карти.

IV

Првом радном састанку југословенских дијалектолога, који је одржан у Загребу 26. септембра 1959. године, присуствовао је П. Ивић.⁵ Тада је одлучено да се приступи остваривању прве радне фазе – теренског рада са упитницима, односно, сакупљању дијалекатске грађе за два лингвистичка атласа – „југославенски и опћеславенски“, како је забележено у записнику са тог састанка. Године 1963, на терену у Србији и Црној Гори је седморо испитивача сакупило материјал из 12 пунктова. У извештају који је за ту годину Ј. Вуковић упутио Одељењу литературе и језика САНУ стоји: „Напомињемо да су нам у току ове (као и у току претходне) године тешкоће проистикале нарочито отуда што и поред овако малог броја људи који могу да се баве овим послом, стручњаци који раде у институцијама нису могли учествовати у нашем раду (и кад су били вољни да то чине) зато што би на тај начин потпуно остали без годишњег одмора (било их је који су и ту жртву учинили). Надамо се да ће нам убудуће Академија помоћи да се питање учешћа у нашем раду повољније реши.“ Године 1966. праве се измене у мрежи пунктова, ради се општа нумерација пунктова и коректура тзв. основне карте ОЛА.

Прва седница Комисије ОЛА одржана је 20. и 21. јануара 1967. године у Загребу, и њој су присуствовали: академик Јован Вуковић,

⁵ Према записнику, томе су састанку присуствовали и Ј. Вуковић, Ј. Хам, Д. Брозовић, Р. Коларич и К. Тошев, а одсутни су били: Р. Алексић, М. Храсте, М. Павловић, Т. Логар и Б. Видоески.

проф. др Радомир Алексић, проф. др Божо Видоески, проф. др Тине Логар, проф. др Далибор Брозовић и др Божидар Финка. Из здравствених разлога био је одсутан проф. др Павле Ивић, који се стога није могао прихватити поверене му дужности председника Комисије. Тако је на неколико седница, у својству организационог секретара, председавао Ј. Вуковић. Тада је, између осталог, направљен преглед попуњених упитника и испланирано је да се сав посао заврши закључно са 1970. годином, а обављане су и припреме за састанак у Братислави. Већ је другој седници, у мају исте године, присуствовао П. Ивић, а те су године у Београду и Љубљани одржане још две седнице. У мају 1970. године за председника Одбора за лингвистичке атласе, који је као и сви међуакадемијски одбори морао бити у надлежности Савета академија, а на старању Српске академије наука, предложен је П. Ивић, а за председника (југословенске) Комисије за ОЛА – Б. Видоески. Године 1971. у рад Комисије за ОЛА укључује се Д. Ћупић, уместо покојног Л. Вујовића, као представник Црне Горе у Комисији за ОЛА.⁶ Тада је утврђиван начин на који ће сваки обрађивач одређеног пункта представити материјал по унапред прописаним правилима и унети га у за то предвиђене свеске, уз пратеће податке. Рађени су и демографски описи и фонолошки описи пунктова, стављени на дневни ред 1975. године. Крајем те године први пут се у записнику прецизира да у форми индекса треба припремити 30 фонетских питања из серије *jaīī*, иако је још 1972. г. у Минску главна тема била припрема првог тома ОЛА и питања везана за његов састав и структуру карата, а у Москви се на заседању одржаном 1976. већ радило на картама и легенди за серију *jaīī*. Рад је успорен због мењања начина израде индекса, а било је битно задовољити критеријуме прегледности, информативности и упоредивости података по језицима и пунктовима, као и због дилеме око употребе одређених симбола, у вези са чиме су и издавачке куће имале своје захтеве. Већ након 1973. године, поред П. Ивића, као представници Србије на међународним заседањима учествују и Д. Петровић и С. Реметић (тада асистент и секретар Југословенске комисије за ОЛА), а касније им се прикључује и М. Пижурица. Није сувишно, сматрам, скренути пажњу и на један технички детаљ који сведочи и о приступу послу на овоме пројекту –

⁶ Драго Ћупић, тада референт за просветна питања из Титограда, кооптиран је након покретања иницијативе од стране Одбора, будући да у Црној Гори није било одговарајуће институције која би га предложила.

на податак да је, на пример, записник са заседања Комисије за ОЛА, одржаног у Љубљани и Порторожу 1977. године, имао чак 24 (машински) куцане стране, док готово ниједан записник са седница одржаваних половином осамдесетих година није имао мање од десет страна. Иначе, у десет регистратора који се налазе у архиви Међуакадемијског одбора за дијалектолошке атласе при САНУ похрањено је на стотине страна записника, извештаја, преписке везане само за рад на *Ойшійесловенском лингвистичком атласу*. На заседању Међународне радне групе ОЛА, одржаном фебруара 1980. у Москви, где су учествовали и Д. Петровић и С. Реметић, разматрано је и питање сводних карата и њихових коментара за том *Рефлекси јајиа*. У октобру 1985. године, у Москви је закључено да је, и поред послова који су се искомпликовали, југословенска комисија отпочела са припремама за штампу првог фонетског тома. Један од закључака Међународне комисије, Редколегијума и Међународне радне групе ОЛА гласио је: „Одобрить работу ЮС комисиии над I фонетическим томом. Принять общий макет тома. Считать работу над томом завершенной.“

Заседању Фонетске секције за ОЛА, одржаном у Аранђеловцу у мају 1985. ради прегледања и редиговања карата и пратећих материјала Првог фонетског тома ОЛА, први пут присуствују и Гордана Драгин и мр Жарко Бошњаковић, а на другом радном заседању југословенског колектива ОЛА, одржаном у марту 1988. године, а посвећеном завршним пословима на овоме тому, тиму из Србије (П. Ивић, Д. Петровић, М. Пижурица, С. Реметић) прикључена је и С. Ракић-Милојковић. Година 1989. је једна од кључних година за рад српских дијалектолога на ОЛА. Тада је у Аранђеловцу, од 22. до 31. маја, одржано заседање Међународне комисије ОЛА (МК ОЛА), уз учешће 18 гостију из словенских земаља (СССР – 9, Пољска – 7, Луж. Срби – 2), као и 22 дијалектолога из тадашње заједничке државе. Представници Србије су били: П. Ивић, Д. Петровић, С. Реметић, М. Пижурица, Н. Богдановић, Г. Драгин, Ж. Бошњаковић, С. Ракић-Милојковић. Догађај од великог научног и политичког значаја – свечана промоција првих томова ОЛА – одиграо се 29. маја.

Српски дијалектолози (П. Ивић, Д. Петровић, С. Реметић, М. Пижурица) учествују на заседањима 1990. (Братислава, Москва) и 1991. године (Марбург, Москва). Већ маја 1992. године у Москву на заседање засебно иду представници Словеније (Ф. Бенедик), Македоније (Б. Видоески), Хрватске (Б. Финка и А. Шојат) и СРЈ (Д. Петровић). У октобру ће у Москви бити и С. Реметић и М. Пижу-

рица, и тада ће у план ући да се састанак МК ОЛА одржи у Југославији 1995. године, што се неће остварити због ратних сукоба, који ће се проширити и распламсати. Тада се говори и о обнављању уговора међу академијама земаља-учесница о раду на ОЛА, и због промене државних граница и због финансијских потешкоћа, и наглашава се неопходност очувања динамике послова, но сасвим ће се убрзо показати да су то била нереална очекивања. Заседања у Варшави и Минску, године 1993. и 1994, одржавају се без наших представника (у јесен 1994. у Москву иде само Д. Петровић), а тако бива и 1996. г. у Брну и 1997. г. у Будишину – због проблема са добијањем виза, док заседање планирано за 1998. г. у Москви није ни одржано из финансијских разлога. Србија је имала своје представнике на заседањима у Охриду 1995. (П. Ивић, Д. Петровић, С. Реметић), у Москви 1999. (Д. Петровић и М. Пижурица), у Струњану (Словенија) 2000. (Д. Петровић, М. Пижурица и С. Реметић), у Кијеву 2001. (Д. Петровић и С. Реметић), док 2002. године наши представници у Задар нису ишли из финансијских разлога.

Такође, једна од веома важних година за српско учешће у пројекту ОЛА била је и 2003. година, када је у Аранђеловцу одржано заседање Међународне комисије, уз учешће чак 30 колега из свих словенских земаља и 10 домаћих дијалектолога, а присуствовао је и М. Драгичевић као представник Републике Српске. Фонетска секција је радила у проширеном саставу: С. Милорадовић, Г. Драгин, М. Пижурица, Ж. Бошњаковић, Ј. Марковић, Р. Младеновић, Д. Петровић, а у Лексичкој секцији су били: Н. Богдановић, Ј. Марковић, М. Пижурица, С. Реметић (редоследи преузети из Протокола). На овом заседању је за председника МК ОЛА изабрана Т. И. Вендина (наместо В. В. Иванова).

Године 2004. имали смо представнике на заседању МК ОЛА у Братислави (Д. Петровић, С. Реметић), али 2005. се у Пољску није ишло због проблема са прибављањем виза. На заседању у Струги 2006. године (представници: С. Реметић, М. Пижурица, С. Милорадовић и Ж. Бошњаковић) упућена је молба од стране руководства ОЛА да се у Српску националну комисију укључи и А. Лома, као неопходни консултант за етимолошке проблеме. Тада је размотрено и питање спорне класификације словенских говора, припремљене за Предговор хрватском тому, посвећеном рефлексима јерова. На спорне моменте класификације скренуо је пажњу С. Реметић, па се Комисија обратила хрватским колегама са молбом да се одрекну предлога за нову класификацију словенских дијалеката и да се при-

државају оне која се традиционално примењује у ОЛА. Донета је и одлука о изради нове електронске бланковке, која ће одражавати савремену геополитичку ситуацију. Године 2007. у Будишину (/ Бауцену, Немачка), наши су представници (А. Лома и С. Милорадовић) изразили неслагање са термином *средњејужнословенски дијалекти*, који је уведен у текст тома *Рефлекси *ъ, *ь*, и једна од одлука закључног пленарног заседања МК ОЛА била је и та да ће се овај термин третирати као ауторски став хрватске националне комисије ОЛА, који не деле остали учесници у овом пројекту, те су стога све националне комисије замољене да се убудуће придржавају класификације словенских дијалеката прихваћене у Атласу. На заседању у Сарајеву 2008. године (представници: С. Реметић, М. Пижурица, С. Милорадовић) донета је одлука да Граматичка група прерасте у Морфолошко-синтаксичку секцију ОЛА, у којој ће се наћи по један представник из сваке националне комисије (представник Српске комисије је С. Милорадовић). Нашој комисији додељен је тада на израду лексички том *Горное овцеводство*. Србија је имала своје представнике на заседањима одржаним у наредне три године: у Минску 2009. г. (С. Милорадовић), у Софији 2010. г. (С. Реметић, С. Милорадовић и етимолог Марта Бјелетић, слависта по основном образовању, придружена нашој комисији на предлог А. Ломе), у Звењигороду код Москве 2011. г. (С. Реметић, С. Милорадовић, М. Бјелетић). Године 2012, у Шлапаницама код Брна одржано је заседање Међународне комисије без наших представника, јер по други пут заредом нису одобрена средства за учешће у раду међународних радних тела од стране надлежног министарства.

Као што се може уочити из претходно реченога, почев од 1966. године, заседања Међународне комисије ОЛА одржавала су се редовно – два пута годишње, при чему једном у Москви, а други пут или у Москви или у некој од земаља-учесница на пројекту. Међународна радна заседања била су понекад седмодневна, најчешће десетодневна, па и у трајању од дванаест дана. Почев од године 1996, заседања МК ОЛА, услед погоршаних финансијских прилика у академијама наука свих земаља-учесница, одржавала су се по новом распореду – једном годишње, и то у трајању од седам дана. На радним заседањима разматрају се припремљене карте и пратећи материјали (сводни индекси, легенде, коментари), као и сва питања која су везана за рад на наредним томовима ОЛА. Такође, у последњим деценијама прошлог века одржавана су два пута годишње и десетодневна или седмодневна заседања домаћег ОЛА колектива. На тим се заседањима

радило двократно, а неретко су многи чланови домаћег ОЛА колектива драговољно одлазили у радне просторије и у „трећу смену“. У архиви Одбора налази се и податак да Ј. Вуковић, извештавајући Савезни фонд за научни рад, Савет академија, САНУ и још неке институције о одржаном састанку Међународне комисије за ОЛА у Сарајеву 1964. године,⁷ пише о веома интензивном раду учесника и радних група, те помиње редовни двократни, али и повремени трократни рад – до касно у ноћ.

Рад Одбора, па тако и рад на ОЛА, био је током деведесетих година знатно редукован, а у неким сегментима и потпуно заустављен због низа неповољних околности – хроничних материјалних потешкоћа, дугогодишње политичке и економске изолације, као и због НАТО агресије извршене на нашу земљу 1999. године. Ипак, радне обавезе на овоме пројекту одржаване су на „егзистенцијалном“ минимуму – извршаване су све текуће обавезе проистекле из раније донетих одлука међународних форума Атласа. Тако, индекси сачињени на основу дијалекатског материјала из ОЛА пунктова који су носили ознаку СРЈ редовно су, заједно са коментарима и другим траженим пратећим информацијама, слати националним комисијама у словенским центрима задуженим за редиговање и објављивање појединих томова ОЛА, те је барем на тај начин очуван континуитет нашег учешћа у овоме пројекту и, што је за науку још важније, подаци из српског дијалекатског корпуса нису изостали ни у једноме тому Атласа. Поред тога, темељито је разматрана проблематика 4б тома на домаћим радним састанцима Комисије за ОЛА и на македонско-српским радним конференцијама 2000, 2002. и 2003. године (Д. Петровић и С. Реметић), а у међувремену се радило на припреми карата и свих пратећих материјала за овај том.

⁷ Томе заседању присуствовали су страни учесници из СССР-а, Пољске, Чешке, Бугарске, Аустрије, Мађарске, Италије, НДР-а, а њихова имена заслужују помињање у овоме прегледу: Р. И. Аванесов, В. Дорошевски, З. Штибер, З. Тополињска, В. Помјановска, Ј. Басара, Б. Фалињска, К. Фелешко, Б. Хавранек, С. Утјешени, А. Хабовштјак, Ј. Хам, П. Кирали, З. Михалк, Р. Леч и др. Из Југославије су били присутни: М. Храсте, М. Стевановић, Р. Коларич, Р. Алексић, Ј. Вуковић, Б. Видоески, Д. Брозовић, Б. Финка, Ј. Риглер, Ј. Вујовић, К. Тошев, М. Станић и М. Могуш. Само занимљивости ради наводим неколико речи из писма Ј. Хама, упућеног из Беча марта 1964. године академику Илији Ђуричићу, тадашњем председнику САНУ: „А чекати ме не треба: био сам у Сарајеву девет месеци у војсци, а и после сам онамо долазио као члан Правописне комисије, па ћу се већ снаћи.“

Србија је два пута била домаћин годишњег заседања Међународне комисије и Међународне радне групе ОЛА – 1989. и 2003. године, а према распореду за наредни период, наша земља треба да буде организатор овога заседања и 2016. године, што је у вези и са преузетом обавезом издавања лексичког тома *Пастушество и горное овцеводство*.

V

Институт за руски језик Академије наука СССР-а покренуо је 1965. године у Москви једну драгоцену едицију – *Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования*, у чијим се свескама објављују прилози рађени на материјалима ОЛА, али и на материјалима других лингвистичких атласа (нпр. *ALE, Дијалектолошки айлас руског језика*). У нашим лингвистичким гласилима, пионирски прилог Д. Ћупића (1994) о ареалима лексеме *Pinus silvestris* (L 381 *сосна*, ОЛА) у словенским језицима остао је, нажалост, за дуги низ година – и једини, да би аутор овога прегледног рада 2007. године објавио анализу засновану на материјалу за фонетску карту **korljь* (Милорадовић 2007), будући да је питању развоја прасловенских група типа **tort, *tolt*, као једном од питања значајних за диференцијацију у оквиру целине словенског језичког света, посвећен посебан том фонетске серије ОЛА (сада у припреми за штампу код Чешке националне комисије за ОЛА).

Неколико релевантних публикација, објављених у последњих десетак година у словенском научном свету,⁸ па можда и један текст овога типа, на сличан начин као и анализа материјала прикупљеног за израду неке лексичке или фонетске карте, могу послужити и као позив новим генерацијама слависта да искористе обимну и драгоцену грађу похрањену на страницама лингвистичких атласа.

Сматрам важним да се овом приликом помене нарочит труд П. Ивића, Д. Петровића и С. Реметића у настајању једне публикације

⁸ Реч је о следећим публикацијама: (1) Barbara Falińska, *Lexyka dotycząca hodowli na mapach ogólnosłowiańskiego atlasu językowego. Cz I. Substantiva, Cz II. Verba i adiectiva*, Białystok, 2001; (2) Janusz Siatkowski, *Słowiańskie nazwy wykonawców zawodów w historii i dialektach*, Warszawa, 2005; Janusz Siatkowski, *Studia nad wpływami obcymi w ogólnosłowiańskim atlasie językowym*, Warszawa, 2005; Б. Видоески – З. Тополињска, *Од историјаи на словенскоий вокализам*, Скопје, 2006; Таїїяна Вендина, *Русские диалекты в общеславянском контексте (лексика)*, Москва, 2009; Janusz Siatkowski, *Słowiańskie nazwy części ciała w historii i dialektach*, Warszawa, 2012.

– својеврсне *кола̀йџералне доби́иши* при раду домаћих дијалектолога на ОЛА – позамашне и вишеструко корисне књиге *Фонолошких описа*, објављене 1981. године у Сарајеву,⁹ у којој су, између осталих, представљени и фонолошки описи (инвентар, дистрибуција и историјски извод) свих наших пунктова заступљених у мрежи ОЛА.

* * *

Обавеза Српске националне комисије за ОЛА, као и сваке друге националне комисије, јесте да приреди индексе материјала у складу са општесловенском фонетском транскрипцијом, снабдевши их интерпретацијом именовања, а потом да проверава ауторске варијанте карата и сводне индексе својих језичких ареала. У вези с претходним је и стално истицање неопходности присуства етимолога из Србије на радним заседањима ОЛА, јер морфонолошка супкомисија ради на индексима и решавању проблема у вези са интерпретацијом материјала за наредне томове.

Српској националној комисији додељене су након заседања одржаног 2011. године карте за белоруски **a* том, као и за руски том *Народные обычаи*, при чему се очекује да и за преостале фонетске и лексичке томове, раздвојене међу националним комисијама, чланови наше комисије буду аутори или коаутори још неколико карата, поготово с обзиром на чињеницу да за неке од томова у раду нисмо досад преузели обавезу израде ниједне карте (нпр. у морфолошком тому *Заменице*, или у лексичком тому *Родбински односи*), рачунајући на обавезе које домаћи дијалектолошки колектив очекују у изради националног атласа. Преузети материјал за припрему карата за наредне томове мора се обрадити благовремено, а ради утврђивања принципа картографисања материјала за сваки том.

Морфолошке или морфосинтаксичке карте, са чијом се припремом отпочело у последњих неколико година, изискују особен, опширнији тип коментара но што је то било уобичајено у раду на фонетским томовима, у вези са чим је и неопходно разматрање концепције лингвогеографске интерпретације флексије на морфолошким картама. Разноврсна питања искрсла су при тумачењу материјала из одређених словенских дијалеката, уз закључак да карте ове врсте превасходно треба да одражавају типолошке различитости.

⁹ *Fonološki opisi srpskohrvatskih-hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, knj. LV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 9, Sarajevo: ANUBiH, 1981.

Пре више од десет година је оперативно руководство ОЛА дало препоруку да национални колективи уз објављивање одређеног тома Атласа припреме и неку врсту допунског тома, који би био информативно-интерпретативног типа, или да се пак припреми низ ауторских чланака, а све у сврху својеврсне промоције овога пројекта. Наиме, на тај начин би се информације похрањене на картама појединих томова приближиле научној и стручној јавности, потенцијалним корисницима, а материјал који је на картама представљен могао би се продубљеније сагледати и интерпретирати.

Као што постоји уопштавајућа транскрипција ОЛА, тако се у једном тренутку показала и потреба за посебним фонтом који би користиле све националне комисије при изради индекса, те за јединственим системом картографских симбола у електронској верзији – јединственим фондусом знакова за израду ОЛА. Такође, новина је и израда прве варијанте карата које се раде по тзв. аутоматском режиму, која подразумева да аутор попуни таблицу дату у програму Excel, у оквиру које треба у одређену колону убацили симболе помоћу којих се кодира легенда за дату карту, а који су заправо ознаке одређених исходних ликова лексема и уз које, уколико је нужно, треба додати и ознаку за упућивање на материјал или коментар. Уз то, неопходно је припремити и одговарајуће легенде, користећи тзв. *библиотеку значков*. Компјутерска секција (формирана 2000. г. на заседању у Струњану), у којој наша комисија нема званичног представника, бави се новом верзијом програма MAPola за аутоматско картографисање материјала ОЛА и нових фонтова MAPola, чија је употреба обавезна у изради карата за наредне томе. Такође, начињена је јединствена табела за обраду националних индекса ОЛА, односно – електронске таблице за дигитализацију материјала националних индекса. Проширење и подмлађивање колектива, чак запошљавање младог истраживача са једином обавезом припремања материјала у дигиталној верзији за ОЛА, неопходно је, дакле, ради праћења и разматрања инструкција везаних за компјутерски систем графичких знакова и иновирања фонтова ZRCola, у коме се сада израђују сводни индекси за сваку карту, а посебно ради израде електронске верзије целокупног националног ОЛА материјала (по Упитнику), у сврху формирања националне базе података по јединственом обраци, на шта смо обавезани још у 2010. години.

*

На комплексне и добро познате узроке изузетно великог кашњења наше земље у раду на лингвистичкој географији указивао је у

више наврата Павле Ивић. Као прве разлоге за то кашњење наводио је следеће: „За разлику од германистике и романистике, славистичка наука није имала великих традиција на пољу лингвистичке географије. Осим тога, нас су задржавали и уназадили пустошни ратови“ (1991: 49). Такође, проф. Ивић није никада пропуштао да помене да су за послове овакве врсте неопходна знатна финансијска средства и стручно оспособљен кадар, лапидарно и јасно потом закључујући: „Велики друштвени задаци изискују и одговарајуће друштвено старање“ (Ивић 1991: 66). Не тврдећи да је реч о промишљеном, систематском старању државе, сва је прилика да српски дијалектологи данас ипак могу рећи да студијски програми акредитовани у последњих неколико година на државним универзитетима у Србији имају барем једну компаративну предност у односу на некадашње студије лингвистике, а то је чињеница да се на мастер и докторским студијама у три универзитетска центра слуша Лингвистичка географија или Ареална лингвистика.¹⁰

На самоме крају остаје да се још понешто каже о ономе чиме се текстови овога типа обично закључују, а што се у овоме случају заправо не би смело назвати планом за будућност или перспективом због ненадокнадиве доцње у коју ћемо у том случају ући. Наш би се тим за рад на пројекту *Ойшійесловенског лингвистичког атласа* морао и проширити и подмладити, а већ је по други пут направљен размак од *целог једног йунолейсїва*¹¹ међу онима који се у послове на овоме пројекту укључују, с тим да овога пута још нема ни најаве младога сарадника који би се почео уводити у међународне лингвогеографске послове, а уз више него важну напомену да се послови који наш национални тим очекују у наредне четири године, од којих је један, али најобимнији и најкомплекснији – лексички том *Пастушество и горное овцеводство*, неће моћи опослити

¹⁰ Наиме, предмет *Срїска лингвогеографија и сїандард* изучава се на докторским студијама Филолошког факултета у Београду, предмет *Лингвистичка географија* предаје се на основним студијама Филозофског факултета у Нишу (пријављен за мастер студије у плану за реакредитацију студијских програма овога факултета), а предмет под називом *Ареална лингвистика* – на мастер студијама Филозофског факултета у К. Митровици и на докторским студијама Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу.

¹¹ Како то покаткад зна да напомене С. Реметић, алудирајући на неповољну чињеницу да је тек 1988. године за послове на атласима у Одбор успео да буде доведен један двадесетпетогодишњи сарадник. Такође, синтагме *йолейни јуниори* и *заслужни сениори*, као концизне и стога погодне за ову прилику, била сам слободна да преузем из казивања С. Реметића о раду на националном атласу.

без *йoлeйних* *јуниoрa* (мнoжинa!), уз нeспoрнo oсмiшљaвaњe, усмeрaвaњe, рeдигoвaњe oд стрaнe *зaслужних сeниoрa*. Дaкaкo, пoлeтнoст сaмa пo сeбe нијe дoвoљнa зa oвaквy врстy пoслoвa, јeднaкo кao штo сaмo знaњe нeћe дaти жeљeнe рeзултaтe бeз пoлeтa кoји бi гa „oкрилaтиo“.

И дoдaтнo, или упрaвo првo, пoрeд рeчeнoгa: укoликo сe зa бaрeм нeкe oд нaвeдeних прoблeмa у рaду нaциoнaлнoг тимa нa *Ойшїтїслoвeнскoм лiнгвистичкoм атлaсу* нe буду у сaсвим блискoј будућнoсти прoнaшлa oдгoвaрaјућa рeшeњa, укoликo пoсвe изoстaнe oнo *друшїтївeнo сїтaрaњe* кoјe јe пoмињao и зaзивao гa прoф. Ивић, јeдaн *вeликi друшїтївeни зaдaтaк* oстaћe зaувeк нeдoвршeн. Ипaк, oнимa чији eнтузијaзaм у нeкoликo прoтeклeх дeцeнијa нијe бивao мaњи oд знaњa дугујeмo бaрeм пoкушaј дa – aкo друкчијe и нe будe дaтo, мaкaр *с мaлo рукy*, пa тaкo и *с мaлим снaгaмa* – прeгнeмo дa дoвршaвaмo тaј зaдaтaк знaчaјaн зa нaукy o српскoмe јeзикy и њeнo мeстo нa мaпи слoвeнскoгa свeтa.

Цитирaнa литeрaтурa

- Ивић, Пaвлe. *О јeзикy нeкaдaшњeм и сaдaшњeм*. Бeогрaд: БИГЗ / Приштинa: Јeдинствo, 1990.
- Ивић, Пaвлe. „Рaд нa лiнгвистичкoј гeoгрaфији у Југoслaвији.“ У: *Из српскoхрвaјскe дијaлeктoлoгијe*, Изaбрaни oглeди III, Ниш: Прoсвeтa, 1991, стр. 49–66.
- Милoрaдoвић, Сoфијa. „Лeксeмa **korljь* и кoнтинуaнти групe **tort* нa слoвeнскoј јeзичкoј тeритoрији“. *Јужнoслoвeнскi филолoг* LXIII (2007): стр. 83–96.
- Рeмeтић, Слoбoдaн. „Српски јeзик у лiнгвистичким атлaсимa.“ *Слaвистикa* књ. I (1997): стр. 116–120.
- Стaнкoвић, Стaнислaв. *Грaницe ѓризрeнскo-ѓтимoчких гoвoрa у влaсoѓнaчкoмe крaју*. Мoнoгрaфијe Институтa зa српски јeзик САНУ 5, Бeогрaд: Институт зa српски јeзик САНУ, 2008.
- Ћупић, Дрaгo. „Aрeали лeксeмe *Pinus silvestris* у слoвeнским јeзикимa.“ *Збoрник Мaјшцe српскe зa филолoгију и лiнгвистикy* књ. XXXVI (1994): стр. 616–621.

Извoри

Архивa Мeђуaкaдeмијскoг oдбoрa зa дијaлeктoлoшкe атлaсe при САНУ.

Личне забелешке аутора текста са седам заседања Међународне комисије ОЛА, начињене 2003. године у Аранђеловцу и у периоду од 2006. до 2011. године у Струги, Будишину, Сарајеву, Минску, Софији и Звезьгороду

<http://slavatlas.org>

Резюме

София Милорадович

ОБЩЕСЛАВЯНСКИЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АТЛАС И УЧАСТИЕ СЕРБСКИХ ДИАЛЕКТОЛОГОВ – ЭНТУЗИАЗМ НЕ МЕНЬШЕ ЗНАНИЯ

В настоящей работе дается обзор многодесятилетней работы сербских диалектологов над *Общеславянским лингвистическим атласом* (ОЛА) – несомненно, до сих пор, самым крупным и самым всеобъемлющим лингвистическим научным начинанием в славянском мире. Работа в отечественном секторе международных лингвогеографических проектов развертывалась, а разветвляется и в настоящее время, в рамках Межкадаемического комитета по диалектологическим атласам при Сербской академии наук и искусств. В начале здесь предлагаемой работы представлен сам проект *Общеславянского лингвистического атласа* – краткая история, сеть пунктов, структура вопросника, две серии томов. Затем представлена сеть пунктов на территории Республики Сербии, с учетом пунктов в Венгрии и Румынии, в которых используется сербский язык, а также пунктов, расположенных на территории Черногории, о которых имеются данные в архиве Комитета, так как Черногория все еще не направила своих представителей в Международную комиссию ОЛА. В каждом имеющемся томе материалов отмечано участие сербских диалектологов – речь идет о восьми фонетических и семи лексических томах ОЛА. Уделяется также внимание большинству важных моментов из работы ОЛА, начиная с первого рабочего заседания югославских диалектологов, проведенного в Загребе в 1959 году и кончая последним заседанием Международной комиссии ОЛА, проведенным в 2012 году в Шлапаницах, недалеко от г. Брно. В заключительной части настоящей работы излагаются обязанности, стоящие в настоящее время перед Сербской национальной комиссией при ОЛА, а также проблемы, на которые отечественная комиссия может наткнуться при выполнении очередных задач.

Ключевые слова: *Общеславянский лингвистический атлас*, сербская диалектология, сеть пунктов, фонетико-грамматические и лексико-словообразовательные тома, заседания Международной комиссии ОЛА.